

к.ю.н., старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін та банківського права ДВНЗ «Українська академія
банківської справи Національного банку України»,
м. Суми, Україна

СУБ'ЄКТИВНІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ПРАВОМОЧНОЇ СТОРОНИ ПЕНСІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПО ІНВАЛІДНОСТІ

Обов'язковим елементом пенсійного правовідношення по інвалідності є його зміст. І у загальній теорії права, і у теорії права соціального забезпечення існують різні погляди на сутність змісту правовідносин. При цьому слід враховувати, що суб'єктивні права і обов'язки, закріплені законодавством, в пенсійних правовідносинах виконуються шляхом поведінки суб'єктів та спрямовуються перш за все на реалізацію права на пенсію. Н. М. Хуторян, досліджуючи пенсійні правовідносини в Україні, зазначає, що під змістом пенсійних правовідносин слід розуміти юридичні суб'єктивні права та кореспондуючі їм юридичні суб'єктивні обов'язки сторін пенсійних правовідносин – особи, яка набуває право на пенсію, чи пенсіонера, і відповідного управління Пенсійного фонду України [1, 252].

Аналіз пенсійного законодавства дозволяє стверджувати, що у нормативно-правових актах на сьогодні чітко не закріплено не тільки права та обов'язки суб'єктів пенсійних правовідносин, а тим паче суб'єктів їх окремих видів. Першочергово, вступаючи в пенсійні правовідносини, інвалід як правомочна сторона пенсійного правовідношення має право на пенсію по інвалідності. Основні структурні елементи права на пенсію по інвалідності, як і будь-якого іншого суб'єктивного права, що складається з двох правомочностей («право на власні дії» та «право на чужі дії»), можна виділити, виходячи із закріплених базовим Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» прав застрахованої особи, яка може також мати і статус пенсіонера по інвалідності [2]: 1) право на своєчасне отримання пенсії по

інвалідності (так, п. 9 ч. 1 ст. 16 передбачає право застрахованої особи на отримання пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених цим Законом); 2) право обирати порядок здійснення виплати пенсії по інвалідності (п. 7 ч. 1 ст. 16 цього ж Закону); 3) право на отримання від відповідного територіального управління Пенсійного фонду інформації щодо пенсійного забезпечення (так, п. 4 ч. 1 ст. 16 цього ж Закону закріплює право отримувати безоплатно відомості, внесені до її персональної облікової картки з системи персоніфікованого обліку та Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування) та додаткових можливостей щодо реалізації права на пенсію по інвалідності; 4) право на перерахунок пенсії за наявності відповідних підстав (ч. 4 ст. 42 цього ж Закону). При порушенні права на пенсію виникає самостійне суб'єктивне право – право на захист.

Що стосується обов'язків інваліда, то слід звернути увагу на ч. 2 ст. 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якою закріплені обов'язки застрахованої особи:

- надавати на вимогу страхувальника, територіального органу Пенсійного фонду документи, що засвідчують відомості, які мають бути занесені або містяться в її персональній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку та Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування (п. 2 ч. 2 ст. 16 вказаного Закону);

- повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду про зміну даних, що вносяться до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку та Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування, виїзд за межі держави та про обставини, що спричиняють зміну статусу застрахованої особи, протягом десяти днів з моменту їх виникнення (п. 3 ч. 2 ст. 16 вказаного Закону).

Частина 1 ст. 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає обов'язок пенсіонера повернути надміру виплачені суми пенсій внаслідок зловживань з боку самого пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних. Таким чином, не є підставою виникнення

таких, тісно пов'язаних з пенсійними, правовідносинами наявність помилки Пенсійного фонду України при визначенні розміру пенсії чи при здійсненні її перерахунку (у такому випадку похідні правовідносини не виникають), а необхідною є тільки одна з двох підстав: зловживання з боку пенсіонера по інвалідності чи подання страхувальником недостовірних даних, які і будуть підставами повернення зайво отриманих сум виплат. У зазначеній спеціальній нормі термін «зловживання» не визначається, а отже, є оціночним поняттям та може трактуватися досить широко, тобто це будь-які зловживання, внаслідок яких виплата пенсії здійснювалась без достатньої підстави. Якщо звернутись до самого значення слова «зловживати», то Словник української мови за ред. І. К. Білодіда, що був виданий у 1970–1980 роках [3], пояснює його як вживати, використовувати що-небудь на зло або шкоду комусь; користуватися чим-небудь у більшій, ніж належить, кількості. Вбачається, що у даному контексті законодавець навряд чи мав на увазі зловживання правом, бо при зловживанні правом не можуть наставати негативні наслідки в якості відповідальності. Якщо розглядати таке зловживання особи як, наприклад, подання документів з явно неправильними відомостями або подання підроблених документів, то на сьогодні це в будь-якому разі не можуть бути документи про встановлення інвалідності, оскільки медико-соціальна експертна комісія самостійно обов'язково надсилає до відповідного управління Пенсійного фонду України виписку з акта огляду комісії про результати проведеного огляду. А відповідно до п. 25 Положення про медико-соціальну експертизу [4] голова або члени комісії, винні у прийнятті неправильного рішення і незаконній видачі документів про інвалідність, несуть відповідальність згідно із законодавством.

Щодо обов'язку пенсіонера повернути надміру виплачені суми пенсій внаслідок подання страхувальником недостовірних даних, то слід зазначити, що закріплення у законі такої підстави значно погіршує становище самого пенсіонера, особливо, якщо страхувальник і пенсіонер не співпадають у одній особі. В даному випадку у правовідносини вступає третя особа, неналежне виконання якою своїх обов'язків сприяє виникненню супутніх пенсійним правовідносинам та здійснює

негативний вплив на стабільне існування безпосередньо пенсійних правовідносин по інвалідності, а відтак – і на нормальну реалізацію пенсіонером права на пенсію. Отже, такі зобов'язання виникають внаслідок або зловживання, або і не з вини пенсіонера при поданні страхувальником недостовірних даних, тобто незалежно від того, чи є набуття суми пенсії наслідком винних і протиправних дій інваліда, який набув її, чи ні.

Виходячи з цього, на нашу думку, з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» слід виключити фразу «або подання страхувальником недостовірних даних» та посилити відповідальність страхувальника за такі порушення.

А. В. Скоробагатько висловив думку, що науковий (науково-педагогічний) працівник як сторона пенсійного правовідношення має обов'язок повідомляти органу, що призначає пенсії, про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати [5, 117]. У Пам'ятці пенсіонеру (Додаток 6 до пункту 38 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [6]) дійсно зазначено, що пенсіонери зобов'язані повідомляти органи Пенсійного фонду про обставини, які спричиняють зміну розміру пенсійної виплати або припинення її виплати: про вступ на роботу, звільнення з роботи, реєстрацію або зняття з обліку як фізичної особи-підприємця. Тобто йдеться про обов'язок повідомляти тільки про ці три визначені обставини, але вони мають юридичне значення для виникнення, існування та реалізації права на пенсію по інвалідності окремих категорій осіб та для розрахунку страхового стажу (всі відомості щодо якого вже є у персоніфікованому обліку). Стосовно ж пенсійного правовідношення по інвалідності за загальним захворюванням, то обов'язок повідомляти Пенсійний фонд України про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати, покладається на МСЕК. Так, згідно п. 24 Положення про медико-соціальну експертизу [4] комісія надсилає у триденний строк виписку з акта огляду комісії органів, в якому інвалід перебуває на обліку як отримувач пенсії чи державної соціальної допомоги

(щомісячного довічного грошового утримання), що призначається замість пенсії, та разом з індивідуальною програмою реабілітації – органі, що здійснює загальнообов'язкове державне соціальне страхування, виписку з акта огляду комісії про результати визначення ступеня втрати професійної працездатності у відсотках та потреби у наданні додаткових видів допомоги.

Таким чином, у подальшому пенсійна реформа повинна бути спрямована на системне закріплення у базовому Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» як прав, так і обов'язків правомочного суб'єкта (особи, яка набуває право на пенсію, чи пенсіонера) пенсійних правовідносин по інвалідності з урахуванням принципу непогіршення становища пенсіонера.

Література:

1. Пенсійні правовідносини в Україні : монографія / Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна, М. П. Стадник, А. А. Ширант, М. М. Шумило ; відп. ред. Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна. – К. : Юридична думка, 2013. – 276 с.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Словник української мови : у 11 т. [Електронний ресурс] / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР, Інститут мовознавства. – Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. – Том 3. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/p/3/598/1>.
4. Питання медико-соціальної експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1317 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-п>.
5. Скоробагатько А. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.05 / Андрій Васильович Скоробагатько. – К., 2004. – 188 с.
6. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : Постанова

правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року № 22-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05>.

Шлапко, Т.В. Суб'єктивні права та обов'язки правомочної сторони пенсійних правовідносин по інвалідності [Текст] / Т.В. Шлапко // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 червня 2015 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 106–108.